ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARIDA EMPATIYA VA TAJOVUZKORLIK NISBATI KASBIY DEFORMATSIYA KO'RSATKICHI SIFATIDA

Raximov Aziz Baxriddinovich
Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi, Buxoro, O'zbekiston
muxammadalparslon2027@gmail.com,
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-1807-0556

Annotatsiya. Maqolada ichki ishlar organlari xodimlarida empatiya va tajovuzkorlik nisbati kasbiy deformatsiyaning mumkin bo'lgan ko'rsatkichi sifatida nazariy tahlil qilinadi. Asosiy savol: xizmat davomida empatiyaning susayishi va dushmanlikning kuchayishi shaxs deformatsiyasimi yoki og'ir emotsional yuklamaga nisbatan himoya-moslashuv mexanizmimi? Empatiyaning ko'p o'lchovli modeli, tajovuzkorlik turlari, politsiya xodimlarida kuyish, agressiya va kuch ishlatish o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha tadqiqotlar umumlashtiriladi. Empatiya komponentlari bilan dushmanlik ko'rinishlari nisbatini ifodalovchi "muvozanat indeksi" empirik tekshirishni talab qiluvchi konseptual g'oya sifatida taklif etiladi; to'rt kutilayotgan profil va empirik tekshirish rejasi bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: kasbiy deformatsiya, empatiya, tajovuzkorlik, dushmanlik, kasbiy kuyish, rahm-shafqat charchog'i, ichki ishlar organlari, himoya mexanizmi.

СООТНОШЕНИЕ ЭМПАТИИ И АГРЕССИВНОСТИ У СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕФОРМАЦИИ

Аннотация. В статье теоретически анализируется соотношение эмпатии и агрессивности у сотрудников органов внутренних дел как возможный показатель профессиональной деформации. Центральный вопрос: является ли снижение эмпатии и рост враждебности в ходе службы деформацией личности или защитно-адаптивным механизмом при высокой эмоциональной нагрузке? Обобщаются исследования многомерной модели эмпатии, видов агрессии, связи выгорания с агрессивностью и применением силы у полицейских. «Индекс баланса», отражающий соотношение компонентов эмпатии и проявлений враждебности, предлагается как концептуальная идея, требующая эмпирической проверки; описываются четыре ожидаемых профиля и план эмпирического исследования.

Ключевые слова: профессиональная деформация, эмпатия, агрессивность, враждебность, профессиональное выгорание, усталость от сострадания, органы внутренних дел, защитный механизм.

THE RATIO OF EMPATHY TO AGGRESSIVENESS IN INTERNAL AFFAIRS OFFICERS AS AN INDICATOR OF PROFESSIONAL DEFORMATION

Abstract. The article theoretically analyses the empathy–aggressiveness ratio in internal affairs officers as a possible indicator of professional deformation. It asks whether declining empathy and rising hostility during service signal personality deformation or protective adaptation to heavy emotional demands. It reviews research on multidimensional models of empathy, kinds of aggression, and links between burnout, aggressiveness and use of force among police. A "balance index" relating empathy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

components to hostility is proposed as a conceptual idea requiring empirical validation; four expected profiles and an empirical testing plan are outlined.

Keywords: professional deformation, empathy, aggressiveness, hostility, burnout, compassion fatigue, internal affairs bodies, protective mechanism.

Kirish

Ichki ishlar organlari (IIO) xodimi odamlarning iztirobi va g'azabi bilan to'qnashadi hamda odamni tushunishni zarur hollarda qonuniy kuch ishlatish bilan uyg'unlashtirishi kerak. Kasbiy agressiya deformatsiyaning tipik belgilaridan biri sanaladi: u alohida deformatsiya turi sifatida ajratilgan va tergov bo'linmalarida profilaktika bo'linmalariga qaraganda yuqoriroq bo'lgan (Корнеева & Симонова, 2020). Biroq empatiyaning "susayishi" ruhiy charchoqdan saqlovchi masofa ham bo'lishi mumkin. Maqolaning maqsadi — bu nisbatni deformatsiya ko'rsatkichi sifatida baholash, ikki talqinni farqlash mezonlarini aniqlash va empirik tekshirish rejasini taklif etish.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

M. Devis empatiyani o'zaro bog'liq, ammo mustaqil to'rt o'lchovdan iborat deb ko'radi: perspektivani olish (boshqaning nuqtai nazarini kognitiv qabul qilish), empatik qayg'urish (boshqaga yo'naltirilgan hamdardlik), shaxsiy bezovtalik (o'ziga yo'naltirilgan xavotir) va fantaziya (Davis, 1983). Bass–Darki so'rovnomasi esa jismoniy, bilvosita va verbal tajovuz, ta'sirchanlik, negativizm kabi xulq ko'rinishlarini xafagarchilik va shubhalanish singari barqaror dushmanona munosabatlardan ajratadi (Buss & Durkee, 1957). Politsiyadagi "g'azabli agressiya" surunkali kasbiy stress hosilasi deb izohlanadi (Griffin & Bernard, 2003).

Kuyish belgilari yuqori politsiyachilar kuch ishlatishga ko'proq murojaat qilgan, kuyish tajovuzkorlikni bashorat qilgan (Kop et al., 1999; Queirós et al., 2013). Kuyish emotsional tugash, depersonalizatsiya va samaradorlik hissining pasayishidan iborat (Maslach & Jackson, 1981), depersonalizatsiya esa odamlardan masofa olish urinishidir (Maslach et al., 2001). Biroq kuyish belgilari bor politsiyachilar nizolarda kamroq dominant bo'lgan (Euwema et al., 2004), zo'rlash qurbonlari bilan ishlovchilarda esa empatiya rahm-shafqat charchog'i bilan bog'langan (Turgoose et al., 2017). Gross (1998) emotsiya yuzaga kelishidan oldingi kognitiv qayta baholashni keyingi ifodani bostirishdan farqlaydi. Maqola nazariy-tahliliy bo'lib, qiyosiy tahlil va konseptual modellashtirishdan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Empatiya komponentlari va kasbiy talablar. Komponentlarning kasbiy ahamiyati bir xil emas: perspektivani olish tergov, so'roq va muzokara uchun zarur kognitiv ko'nikma; empatik qayg'urish ishonch o'rnatishga yordam beradi, lekin ortiqcha ifodalanganda charchoqni tezlashtiradi; shaxsiy bezovtalik eng xavfli komponent, chunki diqqatni boshqa odamdan o'z noqulayligiga buradi. Shu sababli "empatiyaning pasayishi" iborasi qaysi komponent nazarda tutilayotgani aniqlanmaguncha noaniq.

Tajovuzkorlik: kasbiy qat'iyat va dushmanlik orasidagi chegara. Qonuniy va mutanosib kuch ishlatish kasbiy vazifaning qismi bo'lgani uchun uni vaziyat talab qilmagan dushmanlikdan ajratish kerak. Bass–Darki shkalalari ichida eng xavotirlisi xafagarchilik va shubhalanish, ya'ni barqaror salbiy munosabat; ta'sirchanlik va verbal tajovuz esa yuklamaga qarab o'zgaradigan holat ko'rsatkichi bo'lishi mumkin.

Deformatsiya yoki himoya-moslashuv: ikki talqinni farqlash mezonlari

Deformatsiya talqinida empatiya o'rnini shubha va qattiqqo'llik egallaydi va bu xizmatdan tashqari hayotga ko'chadi; himoya-moslashuv talqinida esa emotsional masofa xodimni travmatik tajribadan saqlaydi. Ularni farqlash uchun to'rt mezon taklif etiladi: komponent mezoni (shaxsiy bezovtalikning

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kamayishi moslashuvga, perspektivani olish va empatik qayg‘urishning birgalikdagi pasayishi deformatsiyaga yaqinroq), moslashuvchanlik mezoni (jabrlanuvchi bilan iliq, xavfli shaxs bilan qat'iy bo‘la olish), ko‘chish mezoni (o‘zgarishlar xizmatdan tashqariga chiqadimi) va regulyatsiya mezoni (masofa qayta baholash yoki ifodani bostirish orqali ta'minlanadimi).

"Muvozanat indeksi" konseptual taklif sifatida. Empatiyaning foydali komponentlarini (perspektivani olish, empatik qayg‘urish) dushmanlikning barqaror ko‘rinishlari (xafagarchilik, shubhalanish) va xulq-atvordagi agressiya bilan solishtiruvchi "muvozanat indeksi" g‘oyasi taklif etiladi. Unga formula biriktirilmaydi: komponentlarni tortish va chegaraviy qiymatlar empirik tadqiqotda hal qilinadi, psixometrik tekshiruvsiz undan diagnostik qaror uchun foydalanish noto‘g‘ri.

Kutilayotgan profillar

Empatiya va tajovuzkorlik darajalarini kesishtirish to‘rt nazariy profil beradi: yuqori empatiya va past tajovuzkorlik — odamni tushunadi, biroq rahm-shafqat charchog‘i xavfi ostida; yuqori empatiya va yuqori tajovuzkorlik — tushunish saqlangan, ammo ta'sirchanlik va verbal tajovuz ortgan; past empatiya va past tajovuzkorlik — emotsional masofa o‘rnatilgan, dushmanlik ko‘rinmaydi; past empatiya va yuqori tajovuzkorlik — barqaror shubha va qattiqqo‘llik ustun, deformatsiyaga eng yaqin holat. Uchinchi profil sog‘lom moslashgan xodimni ham, befarqlikni ham qamrashi mumkin; ularni yuqoridagi mezonlar ajratadi.

Empirik tekshirish rejasi

Taklif etilayotgan kesma tadqiqotda tergov, jinoyatlarni ochish, profilaktika va patrul-post xizmati xodimlari ishtirok etadi; yetarli hajmdagi tanlanma va tanlash tartibi tashkiliy bosqichda belgilanadi. Empatiya Devisning Shaxslararo reaktivlik indeksi, tajovuzkorlik Bass–Darki so‘rovnomasi, kuyish Maslach so‘rovnomasi, emotsiya regulyatsiyasi esa Gross (1998) modeliga tayangan metodika bilan o‘lchanadi; metodikalarning o‘zbek tiliga moslashtirilgan versiyalari qayta tekshiriladi.

Gipotezalar: (1) perspektivani olish va empatik qayg‘urish xafagarchilik va shubhalanish bilan teskari bog‘liq; (2) shaxsiy bezovtalik emotsional tugash va ta'sirchanlik bilan ijobiy bog‘liq; (3) "past empatiya / yuqori tajovuzkorlik" profili tergov va jinoyatlarni ochish bo‘linmalarida ko‘proq uchraydi; (4) ifodani bostirishga tayanadigan xodimlarda empatiyaning pasayishi dushmanlik ortishi bilan kuchliroq bog‘lanadi.

Tahlil ishonchlilikni tekshirish, korrelyatsion va klaster tahlili, bo‘linmalar bo‘yicha taqqoslash va moderatorlik tahlilidan iborat. O‘z-o‘zini baholashga tayanish umumiy metod xatosi xavfini tug‘diradi (Podsakoff et al., 2003); uni kamaytirish uchun rahbar baholari va anonimlik kafolati ko‘zda tutiladi.

Muhokama

Empatiya va tajovuzkorlikni bir o‘qning ikki qutbi sifatida ko‘rish soddalashtirishdir: deformatsiyani aniqlashda bitta shkala natijasi emas, komponentlar nisbati, ularning vaziyatga qarab o‘zgarishi va xizmatdan tashqariga ko‘chishi muhim. Kuyishning agressiya bilan ham, dominantlik pasayishi bilan ham bog‘lanishi uning ichida turli jarayonlar borligini ko‘rsatadi.

Empatiyaning rahm-shafqat charchog‘i bilan bog‘lanishi uni ko‘paytirish emas, boshqarishni o‘rgatish kerakligini ko‘rsatadi: empatiya treninglari (Romosiou et al., 2018) emotsiya regulyatsiyasi ko‘nikmalari bilan uyg‘unlashtirilsa, foydali komponentlarni shaxsiy bezovtalikni kuchaytirmasdan mustahkamlash mumkin. Emotsional mehnat va qadriyatlar dissonansining roli (Schaible & Gecas, 2010; Lennie et al., 2020) muammoni shaxs darajasida hal qilib bo‘lmasligini anglatadi. Profillar skrining emas, individual ish uchun yo‘nalish beruvchi vosita; ular kadrlar qarorlari uchun ishlatilmasligi kerak. Tahlil

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

asosan xorijiy va Rossiya tadqiqotlariga tayangani maqolaning cheklovidir; natijalarni O'zbekiston sharoitiga ko'chirish empirik tekshirishni talab qiladi.

Xulosa

Empatiya va tajovuzkorlik nisbati IIO xodimlarida kasbiy deformatsiyaning istiqbolli ko'rsatkichi bo'lishi mumkin, biroq empatiyaning pasayishi o'z-o'zidan deformatsiya belgisi emas: perspektivani olish saqlangan holda shaxsiy bezovtalikning kamayishi himoya-moslashuvga, uning empatik qayg'urish bilan birga pasayishi, barqaror dushmanlik va xizmatdan tashqariga ko'chish esa deformatsiyaga ishora qiladi. Taklif etilgan mezonlar, indeks va profillar empirik tasdiqlanishi kerak; profilaktikada esa empatiyani "ko'paytirish"dan ko'ra uni ongli boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Buss, A. H., & Durkee, A. (1957). An inventory for assessing different kinds of hostility. Journal of Consulting Psychology, 21(4), 343–349. https://doi.org/10.1037/h0046900
2. Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. Journal of Personality and Social Psychology, 44(1), 113–126. https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113
3. Euwema, M. C., Kop, N., & Bakker, A. B. (2004). The behaviour of police officers in conflict situations: How burnout and reduced dominance contribute to better outcomes. Work & Stress, 18(1), 23–38. https://doi.org/10.1080/0267837042000209767
4. Griffin, S. P., & Bernard, T. J. (2003). Angry aggression among police officers. Police Quarterly, 6(1), 3–21. https://doi.org/10.1177/1098611102250365
5. Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. Review of General Psychology, 2(3), 271–299. https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271
6. Kop, N., Euwema, M., & Schaufeli, W. (1999). Burnout, job stress and violent behaviour among Dutch police officers. Work & Stress, 13(4), 326–340. https://doi.org/10.1080/02678379950019789
7. Lennie, S.-J., Crozier, S. E., & Sutton, A. (2020). Robocop – The depersonalisation of police officers and their emotions: A diary study of emotional labor and burnout in front line British police officers. International Journal of Law, Crime and Justice, 61, 100365. https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2019.100365
8. Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. Journal of Organizational Behavior, 2(2), 99–113. https://doi.org/10.1002/job.4030020205
9. Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. Annual Review of Psychology, 52(1), 397–422. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397
10. Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J.-Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. Journal of Applied Psychology, 88(5), 879–903. https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.879
11. Queirós, C., Kaiseler, M., & Leitão da Silva, A. (2013). Burnout as predictor of aggressivity among police officers. European Journal of Policing Studies, 1(2), 110–134. https://doi.org/10.5553/EJPS/2034760X2013001002003
12. Romosiou, V., Brouzos, A., & Vassilopoulos, S. P. (2018). An integrative group intervention for the enhancement of emotional intelligence, empathy, resilience and stress management among police officers. Police Practice and Research, 20(5), 460–478. https://doi.org/10.1080/15614263.2018.1537847

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

13. Rustamov, A. A. (2026a). Elektron ta'lim platformalarida sun'iy intellektni integratsiyalash usullari. Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi, 7(2), 321–326. https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.d3c4b35e
14. Rustamov, A. A. (2026b). Raqamli ta'lim muhitida bo'lajak o'qituvchilarning axborot-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish metodikasi. Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi, 9(1), 448–453. https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.35b7c947
15. Rustamov, A. A., & Jumayev, D. J. (2026). Oliy ta'limda adaptiv ta'lim tizimini sun'iy intellekt asosida ishlab chiqish. Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi, 8(1), 106–111. https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.3aabfaa4
16. Schaible, L. M., & Gecas, V. (2010). The impact of emotional labor and value dissonance on burnout among police officers. Police Quarterly, 13(3), 316–341. https://doi.org/10.1177/1098611110373997
17. Turgoose, D., Glover, N., Barker, C., & Maddox, L. (2017). Empathy, compassion fatigue, and burnout in police officers working with rape victims. Traumatology, 23(2), 205–213. https://doi.org/10.1037/trm0000118
18. Корнеева, Я. А., & Симонова, Н. Н. (2020). Профессиональная личностная деформация сотрудников органов внутренних дел. Организационная психология, 10(2), 80–106.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.